
Nytt svängrum för filantropi och frivillighet

MIGRERANDE IDÉER OCH
TRANSNATIONELLA PROJEKTIONER

Filip Wijkström

Om författaren

Filip Wijkström är verksam som docent i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Han har sedan början av 1990-talet studerat och undervisat om det civila samhället och dess idéburna organisationer. Han handleder doktorander, skriver böcker och medverkar i ledarskapsprogram. Filip ansvarar för verksamheten vid *Stockholm Center for Civil Society Studies* (civilsociety.se) och leder också arbetet i IDEELL ARENAs vetenskapliga råd.

I kapitlet tecknas bilden av det nya handlingsrum för filantropi och frivillighet som har vuxit fram i Sverige sedan början av 1990-talet. Fokus ligger på rummets konceptuella konturer och organisatoriska stödpunkter. Författaren driver tesen att centrala delar av det tankegods som ligger till grund för dessa nya initiativ i det svenska civilsamhället migrerar – eller projekteras – in från ett transnationellt idérum med starkt stöd i primärt aktuella anglosaxiska influenser och referenser. I mötet med den lokala civilsamhällesregimen över-sätts dessa transnationella projektioner ”till svenska” och förses här med egen organisatorisk kraft och gestalt. Grunden för ett nytt organisatoriskt fält för både tanke och handling har lagts.

Nytt svängrum för filantropi och frivillighet

MIGRERANDE IDÉER OCH
TRANSNATIONELLA PROJEKTIONER

Filip Wijkström

Sedan ett par decennier tillbaka omförhandlas det svenska samhällskontraktet och det civila samhällets organisationsliv omgestaltas i processen. En central del i transformationen handlar om hur en uppsättning annorlunda sätt att tillsammans tänka, göra och vara civilsamhälle bärs in och bemöts i det svenska sammanhanget. Inte minst gäller det idéer för hur relationen mellan individer och det civila samhällets verksamheter ska gestaltas och organiseras. I processerna bearbetas och blandas dessa idéer upp med tidigare generationers tankegods. Nya former och

sätt för att omsätta människors vilja och engagemang i organisering och handling ser dagens ljus.

Precis som vid den omtumlande omförhandling av samhällskontraktet som ägde rum i skiftet mellan 1800-tal och 1900-tal hämtas även den här gången mycket inspiration utanför landets gränser. Flera av de idéer som jag menar är drivande i processen existerar och får momentum i ett slags globalt tankerum. De kommer så att säga ”på import” till Sverige där de inresande idéerna översätts och monteras ihop i nya konfigurationer. Idéerna ges riktning och mening i sammansmältning – eller konflikt – med redan existerande regelsystem, normpaket och organisatoriska strukturer. Dessa bär på tidigare generationers numera infrusna ideologier (se bokens inledningskapitel). De transnationella projektionerna får alltså sin svenska gestalt i mötet med ett äldre tankegods och sedan tidigare – i det lokala – mer etablerade sätt att vara och göra civilsamhälle.¹ Detta sker i såväl den politiska debatten som i organisationernas egen praktik. Detta är också ett av våra huvudteman för boken.

Organisationer – globaliseringens eremitkräftor

I detta avslutande kapitel återknyter jag till inledningskapitlets uppdelning av de idéer som reser, utifrån om de i första hand handlar om *frågorna* eller *formerna* för det civila samhällets många verksamheter och organisationer. Båda typerna av idéer utgör ofta inslag i olika former av diffusionsprocesser som löper över de nationella gränserna. De migrerar, projiceras, importeras och exporteras kors och tvärs i det transnationella rummet. Ofta är dessa idéströmmar tätt ihopflätade med varann, som vi också noterar i inledningskapitlet, och inte sällan transporteras de, så att säga, i ett och samma paket som utgörs av en organisation.

Hammack och Heydeman (2009b:8) beskriver i en intressant metafor organisationer som ett slags ”globaliseringens eremitkräftor – flexibla idéer som bor i mobila strukturer.” Dessa speciella kräftdjur rör sig över

nationsgränser och lämnar sina gamla välkända skal på fjärran stränder där lokalbefolkningen hittar nya användningsområden för dem. Det finns en logik i skalens struktur, menar författarna, men strukturen lämnar ändå öppet för andra sätt att använda skalet (läs organisationsformen). I processen bygger sedan eremitkräftan istället ett nytt hem åt sig själv av lokalt tillgängligt byggmaterial.

Med en organisation färdas alltså både *formen* (skalet) och dess *fråga* (organisationens idé eller syfte). Även om de är packade tillsammans i ett integrerat paket inför den transnationella resan så kan *fråga* och *form* väl framme komma att gå skilda vägar, om inte annat för att det lokala sammanhanget inte erbjuder exakt den typ av lånade skal som eremitkräftan hade på sig när den anlände. Man får helt enkelt ta vad som står till buds i den lokala institutionella variationen av former. Det kan handla om juridiska former, men också om sådant som skattelagar, kommunala bidragsregler eller helt enkelt om lokal praxis. Är organisationens syfte ursprungligen till exempel förpackad i form av en amerikansk foundation så tvingas man på plats i Sverige välja den svenska juridiska formen stiftelse (som alltså är något annat än en foundation) eller kanske förpacka syftet i form av en ideell förening.

Var och en av de två komponenterna *fråga* och *form* – och häri ligger metaforens styrka – kan alltså resa, integrerade i ett paket eller var för sig i olika processer. I det lokala transformeras (översätts och bäddas in, för att ansluta till några av de andra metaforer som används i boken) idéerna om *fråga* respektive *form* och uppvisar över tid nya konfigurationer och gestalter. Sparbanksväsendets snart 200-åriga europeiska odysseé, som Marta Reuter beskriver i ett av kapitlen, ger en fin illustration av de processer som mobiliseras vid denna typ av institutionella resor över tid och rum. I alla bokens kapitel förekommer dock – i olika kombinationer och med olika tyngdpunkter – processer där eremitkräftans speciella karaktär kan användas i analysen. Däremot visar flera av bidragen tydligt också på en institutionell tröghet och ett motstånd i den infrusna civilsamhällesideologi (jfr Liedman 1997) som idag utgör den dominerande logiken.

I detta kapitel är det framförallt resande idéer som handlar om *formen* som står i centrum för berättelsen. Det handlar nämligen om filantropi och frivillighet som två speciella sätt att förpacka – ge form åt – människors idéburna engagemang, intresse och vilja. Ironiskt nog kommer det dock visa sig att för några av berättelsens huvudpersoner är dessa idéer om *form* istället deras *hjärtefrågor*. Formen är alltså i detta fall själva den fråga som står på spel i kapitlet och formen är också vad som står i centrum för den kamp som pågår, för att gå händelserna lite i förväg.

Ett transnationellt tankegods med anglosaxisk avsändaradress

I detta kapitel fokuserar jag på det faktum att en uppsättning nygamla idéer med bäring på hur idéburen verksamhet kan eller bör organiseras sedan ett par decennier har sett dagens ljus i det pågående samtalet om hur människors engagemang ska kunna omsättas i handling i det civila samhället. Det är influenser som jag menar i många fall bäst förstås i ljuset av de idag livaktiga idéströmmarna runt två (åter)upptäckta begrepp i svenskt civilsamhälle: *filantropi* och *frivillighet*.

Begreppen – och den nya vardag för de idéburna organisationerna som de fångar upp och beskriver, men även bidrar till att utveckla – har under decennierna runt millennieskiftet successivt fått ett tydligt fotfäste i såväl den mer publika debatten som i det inre livet i många organisationer. I vissa fall är det svenska historiska och konceptuella bagaget tydliga. Inte minst gäller detta äldre organisationer som fortfarande har någon form av levande förankring i tidigare epoker, med aktiva rötter som löper längre tillbaka i den rika svenska civilsamhällesmyllan än folkrörelseerans 1900-tal. Oftast bär dock de nya influenserna på tydliga – och aktuella – anglosaxiska förtecken. Detta ursprung blir särskilt tydligt i den pågående projiceringen in i det svenska sammanhanget av ett antal nyckelbegrepp ur framförallt den nordamerikanska eller brittiska diskursen.

Detta är inte något som enbart pågår i det svenska samhället. I boken *Globalization, Philanthropy, and Civil Society. Projecting Institutional Logics Abroad* beskriver till exempel forskarna hur ett antal fenomen och begrepp som står centrala i den anglosaxiska civilsamhällestraditionen – socialt entreprenörskap, filantropi, NGO, stiftelser – har gått på export till många olika delar av världen. Ryssland, Afrika och Sydamerika är några av mottagarregionerna (Hammack och Heydemann 2009a; se även Chahim och Prakash 2014; Jacobsson och Saxonberg 2013).

Två illustrativa empiriska exempel

Nedan beskrivs och analyseras denna typ av processer utifrån två aktuella texter publicerade och distribuerade av två mycket speciella aktörer. Det är organisationer som har vad jag skulle vilja beskriva som viktiga intermediära funktioner i idéutbytet mellan amerikanskt respektive brittiskt civilsamhälle å ena sidan (avsändarna), och andra samhällen å den andra sidan (mottagarna). Den första texten är producerad inom ramen för amerikanska *Foundation Center*, och den andra är en produkt från brittiska *Charities Aid Foundation* (CAF).

Just begreppet intermediär är viktigt för detta kapitel som jag kommer att återvända till senare när jag beskriver situationen i Sverige och framväxten av ett antal nya intermediärer som fungerar inte bara som förmedlande kärl för ett antal nya idéer utan också aktivt bearbetar dessa idéer i sin ”översättning” av tankegodset på resan in i det lokala, svenska, sammanhanget. Dessa intermediärer bär eller förmedlar alltså något – i detta fall idéer om filantropi och frivillighet – mellan (jfr engelskans ”inter”) olika sammanhang. Viktiga redskap i det aktiva översättningsarbetet är olika former av rapporter, idéskrifter, böcker och kommunikationsmaterial som både används för att bearbeta och för att kommunicera innehållet i de olika idépaket man arbetar med. Båda organisationerna arbetar också aktivt med verktyg som studier, utbildningar, rådgivning, lobbying och olika former av standards eller index för att driva frågorna på sina områden.

En rapport från The Foundation Center (U.S.)

Den första texten är en rapport som heter *Charity and Philanthropy in Russia, China, India and Brazil* författad på uppdrag av *The Foundation Center* som också distribuerar den. Som en bakgrund berättar man i rapporten om *The Foundation Center* att man där bedriver forskning och utbildning för att främja och förbättra kunskapen om filantropi på samhällets alla nivåer. Med hjälp av analys, data och övningssituationer kopplar man samman ”människor som vill förändra världen med de resurser de behöver för att lyckas” (Spero 2014:ii). I den aktuella rapporten om hur välgörenhet och filantropi har utvecklats i BRIC-länderna skriver man vidare (Spero 2014:3):

Individer, stiftelser, företag och regeringar i USA och andra utvecklade marknadsekonomier har både främjat och förespråkat en lokal välgörenhet och ett lokalt civilsamhälle i många utvecklingsländer. Ur [deras] perspektiv bär lokal filantropi bland de nyrika på ett löfte om en uthållig hjälp till dessa samhällen, deras ekonomier och politiska system. Förhoppningen är att den också ska kunna hantera de växande klyftorna i rikedom, hälsa och utbildning på dessa tillväxtmarknader. Därför har det långsiktiga målet för lejonparten av det filantropiska stödet från västvärldens stiftelser handlat om att utveckla den lokala filantropin och det lokala civilsamhällets organisationer. (författarens översättning)

Sändarperspektivet är mycket tydligt i beskrivningen. Det är lätt att se hur en typ av moraliska och värdeladdade projektioner om samhällets organisering bärs in med initiativen. John W. Slocum är en av forskarna i den tidigare nämnda antologin *Globalization, Philanthropy and Civil Society*. Även han pekar i sin analys av filantropiska stiftelser i Ryssland, på hur sådana värdepaket reser med de olika program och insatser som utvecklas och sjösätts när ett antal stora amerikanska stiftelser tar steget för att ”set up shop” (Slocum 2009:144) i Ryssland under de transformativa åren runt Berlinmurens fall.

Rent generellt tycks det finnas tydliga element av institutionell överföring – eller projicering – in i det ryska samhället när det gäller de begrepp, former och principer som används av amerikanska aktörer för att initiera och utveckla det lokala ryska civilsamhället. Sada Aksartova, en av de andra forskarna i antologin, har studerat effekterna av amerikanska aktörer och finansiärer som under decennier har arbetat för att främja framväxten av ett ryskt civilsamhälle. I ett enkelt, men illustrativt, exempel berättar hon om hur hennes intervjupersoner – trots att intervjuerna har genomförts på ryska som också är hennes modersmål – ”pepprar” sitt språk med civilsamhällets nya kodord som har lånats in och översatts till ryska från engelskan (Aksartova 2009:173). I den ryska nya filantropiskan använder man numera såväl ”*grant*” och ”*edvokasi*” (jfr ”advocacy”) som ”*fandraizing*” (jfr ”fundraising”).

Rapporten från Foundation Center fortsätter med att lyfta fram den betydelse som förebilder i det lokala som några av de riktigt stora – framförallt amerikanska – stiftelserna har haft i arbetet med att bygga upp dessa länders infrastruktur på en mängd områden (jfr Slocum 2009):

Västvärldens stora stiftelser har också kommit att tjäna som förebilder. Efter Berlinmurens fall 1989, etablerade sig [olika typer av stiftelser] snabbt i både Östeuropas före detta kommunistländer och Ryssland för att stödja en mängd olika filantropiska ändamål, som forskning, högre utbildning och bibliotek, men även infrastrukturell utveckling och institutioner för demokrati och marknadsekonomi. (författarens översättning)

En annons från Charities Aid Foundation (CAF) Russia

Den andra exempeltexten är en artikel/annons i tidningen *The Guardian* finansierad av CAF i vilken den person som är ansvarig för *Charities Aid Foundation (CAF) Russia* intervjuas: Maria Chertok (Brady 2014). Maria Chertok säger bland annat att det är viktigt att ta hänsyn till effekterna av ett lands historia när man försöker mäta den altruistiska aktiviteten. Hon fortsätter:

För ungefär 20 år sedan, när vi kom ur Sovjet-perioden, fanns det inte särskilt mycket som kunde beskrivas som givande. Det fanns självhjälp men inget man kunde kalla organiserad filantropi. Givande i mer konventionell mening startade med företagsfilantropi [corporate philanthropy] för ungefär 15 år sedan. [...] Idag har människor börjat acceptera både givande och välgörenhet som normala aktiviteter. CAFs *World Giving Index* visar att endast sex procent av den ryska befolkningen ger pengar till välgörenhet, så det är fortfarande lite [...] Många fler bidrar med frivilliginsatser. (Maria Chertok, CAF Russia, intervjuad i Brady 2014, författarens översättning)

Här ser vi att denna intermediär – *Charities Aid Foundation* (CAF) med sin bas i Storbritannien – väljer att sätta upp ett eget Rysslandskontor (som ett av totalt nio kontor spridda över världen) för att främja framväxten av en rysk filantropisk sektor. Moderorganisationen CAF arbetar både i Storbritannien och globalt för att förbättra villkoren för givande genom att bedriva lobbyarbete samt erbjuda en bred palett av bland annat finansiella tjänster för välgörenhetsorganisationer. De stödjer, enligt egen utsaga, mer än 73 000 välgörenhetsorganisationer (*charities*) i över 100 länder runtom i världen (Charities Aid Foundation 2017).

Jag lyfter in dessa relativt omfattande citat dels för att de tydligt beskriver den process som är ett huvudbudskap för detta kapitel. Dels är båda dessa organisationer – *Foundation Center* samt *Charities Aid Foundation* – exempel på en typ av organisationer – globala intermediärer – som är väsentliga för att förstå också det fält av lokala intermediärer som jag menar nu växer fram också i Sverige.

Intressant för detta kapitel är för det första att det svenska civilsamhället å ena sidan tycks vara del av en större transnationell rörelse med idémässiga influenser som hämtas framförallt ur en stark anglosaxisk idétradition.

För det andra verkar det i denna utveckling finnas utrymme för översättning och anpassning, det vill säga en process där lokala variationer

kan komma att spela roll. Koncepten flyter alltså sedan ett tag tillbaka omkring i ett slags transnationellt idérum men tar nu också allt tydligare plats – inte bara i det ryska utan också i det svenska civilsamhällets ordlista. Samtidigt verkar det finnas ett visst mått av manöverutrymme när de globala idéerna ska omsättas i svensk praktik.²

Det finns idag ett växande antal studier och analyser – med betydande och relevant kritik – av hur ett liknande anglosaxiskt tankegods på ett likartat sätt också har omsatts och projicerats in i lokala civilsamhällesregimerna, exempelvis i länder i Latinamerika (se Chahim och Prakash 2014) eller Central- och Östeuropas forna kommunistländer (se Jacobsson och Saxonberg 2013). En etikett som har fått fäste när man beskriver denna typ av utveckling är ”NGO-ization”, vilket handlar om att ett stort antal nya organisationer växer eller har växt fram i dessa mottagarländer med finansieringen primärt från just västerländska finansiärer, av vilka organisationerna blir helt beroende. Ibland kopplas analysen till ett post-kolonialt eller ny-imperialistiskt perspektiv (se t ex Ashcroft m fl 2000:146-147). NGO-populationen blir då till ett slags kombinerade mottagare och vidareförmedlare av västerländska normer och värderingar som hotar och tränger ut den lokala praktiken och variationen.

Ett förändrat svenskt civilsamhällesklimat³

Vi ser idag hur det växer fram nya eller åtminstone annorlunda sätt för hur människor väljer att engagera sig. Dessa nya initiativ påverkar också utrymmet och möjligheterna för de klassiska folkrörelserna att bedriva sin verksamhet. Vi ser nu att andra typer av aktörer tydligare träder in i det svenska civilsamhället. Några tycks vara nya versioner av gamla lösningar, i andra fall verkar man istället försöka kombinera drag från olika typer av organisationer och perioder av organisationsvågor. Särskilt den klassiska folkrörelsemodellen ansätts i omförhandlingen av samhällskontraktet av två olika – men ofta parallella och sammanvävda – processer som ibland kan vara svåra att separera (Wijkström 2012b).

För det första pågår sedan några decennier en tydlig rörelse bland de idéburna organisationerna mot ökad affärsmässighet och kommersialisering. För mitt ärende i detta kapitel lägger jag den rörelsen, som driver många organisationer i civilsamhället mot ett tydligare marknadsspråk och ökat företagstänkande – åt sidan för att istället fokusera på en andra rörelse.⁴ För det andra menar jag nämligen att vi i civilsamhället också ser en rörelse mot ökad frivillighet och mer filantropi. Det är en utveckling som direkt utmanar rörelsedimensionen och medlemsbegreppet i den idealtypiska folkrörelsen, som den kom att utvecklas i Sverige under 1900-talet.

Ett antal nya aktörer och organisationer i det institutionella landskap som nu växer fram fyller viktiga roller i expansionen av detta nya och kombinerade paradigm för filantropi och frivillighet. Såväl deras mer konkreta verksamhet som språkbruket på det framväxande fältet som utvecklas i kölvattnet av deras framfart banar väg för åtminstone delvis nya förhållningssätt. Låt mig börja med att teckna de aktuella konturerna av det nya rummet för frivillighet i Sverige.

Ett rum för frivillighet upprättas – med volontärer och frivilligcentraler

Det språkliga tillägget ”frivillig” kan visserligen spåras tillbaka till äldre rötter och konstruktioner i den svenska historien – som de frivilliga brandkårerna eller den frivilliga skytterörelsen. I sin nuvarande användning tycks detta tillägg i huvudsak dock ha importerats från engelskans motsvarigheter volunteer eller voluntary. Det återfinns idag i nya svenska ordkonstruktioner som ”frivilligcentral” och ”frivilligsamordnare” som vi hittar i organisationsvärlden såväl som inom politiken men också inom forskningen, till exempel i begrepp som ”frivilligorganisation”, ”frivilligarbete” eller ”frivilligsektor” (se t ex Socialtjänstkommittén 1993; Riksdagsmotion 1997/98; Lundström och Svedberg 1998; Boström m fl 2004; Svedberg 2005).

Min bedömning är att man – inte minst för just vetenskapligt bruk – hittills i huvudsak har hämtat sina influenser ur det anglosaxiska sammanhanget, snarare än i ett äldre svenskt bruk av begreppet. Det verkar bland annat ha skett med stöd i den framväxande internationella akademiska litteraturen på området. En av pionjärerna på området, Lars Svedberg vid Ersta Sköndal högskola, skrev till exempel 2001 – i en betraktelse av den internationella utvecklingen och dess påverkan på den egna forskningen (Svedberg 2001:142):

Med uttrycket frivillig knyter vi an till en internationell begreppsapparat som fått allt större genomslag, bland annat inom nordisk och övrig internationell forskningsvärld.

Möjligen kan det också ha skett mer indirekt genom att forskare i sina studier fångar upp ett politikens eller organisationernas förändrade språkbruk, vilket i sin tur mycket väl kan tänkas ha hämtats in utifrån och så att säga ”översatts” till en svensk verklighet (jfr t ex med hur importen av det brittiska compact-fenomenet understöddes av politiska studiebesök, Örn 2012). Det nya språkbruket bärs förstås framåt inte bara av forskarvärldens terminologi. Minst lika viktigt är förändringarna i det politiska samtalet, såväl på nationell som kommunal nivå. Under en formativt viktig period under 1990-talet finansierar exempelvis svenska regeringen explicit upprättandet av så kallade frivilligcentraler inom ramen för regeringens stöd till ideell verksamhet 1993–1996 (Socialstyrelsen 2007).

Nya organisationer viktiga stödpunkter för frivilligheten

Ett antal nya organisationer ser också dagens ljus, och jag väljer här att betrakta dessa som viktiga stödpunkter för och bärare av det nya intresset för frivillighet. Redan i början av 1990-talet bildas en intresseorganisation för socialt inriktade frivilligorganisationer, *Forum för frivilligt socialt arbete*, med syfte att förbättra förutsättningarna för det frivilliga sociala arbetet. Sedan tidigt 2000-tal har man också en särskild volontärbyrå i arsenalen.⁵ Volontärbyråns uppdrag kan enkelt beskrivas som

att försöka matcha volontärer med behövande organisationer (Harding 2012:112). Som en historisk bakgrund till ett beslut 2006 i Stockholms stads Socialtjänstnämnd (Stockholms stad 2006) om fortsatt ekonomiskt stöd till Volontärbyrån skriver man bland annat:

Beslutet blev att en volontärbyrå bör drivas av en frivilligorganisation och organiseras efter anglosaxisk förebild, det vill säga med en webbplats, marknadsföring gentemot allmänheten och på sikt en centralt belägen lokal. Vidare beslöts att Forum För Frivilligt Socialt Arbete (FFSA) skulle tillfrågas om de var intresserade av att stå som huvudman för volontärbyrån.

Ett liknande initiativ togs vid samma tidpunkt i Danmark då *Center for frivilligt socialt arbejde* (2015) bildas och där, enligt Svedberg (1993:251): ”Socialministeriet alltsedan 1988 avsatt en särskild summa pengar för att stödja och utveckla det frivilliga sociala arbetet [...] Med dessa medel har man bland annat stött uppbyggnaden av frivilligcentraler runt om i Danmark.” Drygt tio år efter tillkomsten av de båda systerorganisationerna *Forum för frivilligt socialt arbetet* i Sverige och *Center for frivilligt socialt arbejde* i Danmark är det dags även för Norge och 2005 inrättas *Frivillighet Norge* (2015).

På detta område tycks det alltså finnas tydliga paralleller också mellan de nordiska länderna som fungerar som källor till inspiration och vi har även i Sverige kunnat notera tillkomsten av ett stort antal frivilligcentraler på det lokala planet med såväl ideella som offentliga huvudmän (Socialstyrelsen 2007; Forum för Frivilligt Socialt Arbete 2011).

En explosion av lokala frivilligcentraler

I november 2005 hade en utredare vid Socialstyrelsen (2007:19) lyckats identifiera 69 stycken frivilligcentraler i Sverige, av vilka 26 hade bildats under de senaste fem åren och resten före år 2000, troligen ingen före regeringsskiftet 1991. Det är svårt att hitta information om exakt antal frivilligcentraler idag, men i vad som beskrivs som en resultatredovis-

ning för perioden 2008–2010 uppgav *Forum för frivilligt socialt arbete* (2011:5-6) att man i en enkätstudie från 2009 hade funnit över 500 stycken verksamheter som identifierade sig som frivilligcentral samt att en frivilligcentral i genomsnitt når och involverar 310 individer varje månad. Man skriver vidare:

Svenska frivilligcentraler är på många sätt en syntes av två olika internationella företeelser; volunteer center och community center. Ett volunteer center är internationellt en plats där man rekryterar och förmedlar frivilliga till handfast välfärdsarbete. Dessa center beskriver ofta om sin verksamhet som att alla som kommer dit bidrar, och att vi alla mår bra av att vi ger varandra stöd, man inte behöver vara medlem i centret för att vare sig delta eller bidra. Det andra begreppet, community center, poängterar att alla bidrar, att alla hjälper varandra och att man inte behöver vara medlem för deltagande.

En viktig skillnad mot den klassiska folkrörelsemodellen tycks således vara att vare sig som deltagande eller bidragande behöver man vara medlem i organisationen, även om det troligen också finns personer som formellt faktiskt är medlemmar i föreningen. Som ett mer konkret exempel på vad det handlar om beskrivs *Frivilligcentralen Viljan* på Södermalm i Stockholm – en av de äldsta frivilligcentralerna från början av 1990-talet – av Wikipedia (2017) på detta sätt:

Föreningen förmedlar och utför frivilligt volontärarbete på Södermalm i Stockholm samt stöder självhjälpsgrupper. En del av rekryteringen av volontärer sker i samarbete med Volontärbyrån. Verksamheten bygger på oavlönade och för den hjälpsökande kostnadsfria insatser. Viljan finansierar sin verksamhet genom bidrag från bland annat Södermalms Stadsdelsförvaltning samt från stiftelser (exempelvis Stiftelsen Wilhelm Govenii Minne och Johanniterorden) och fonder. Dessutom finansieras verksamheten av medlemsavgifter.

Hösten 2014 genomfördes det första årsmötet i den nybildade nationella paraplyorganisationen för svenska frivilligcentraler – *Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler* (2015). I en direkt parallell till den explosion av frivilligcentraler som jag skissar på ovan bildas under 2011 också organisationen *Frivilligsamordnarnas Förbund*. En sådan frivilligsamordnare är ofta den person som är ansvarig för en frivilligcentral och man beskriver sig på sin hemsida som ”ett yrkesförbund för dem som inom Sverige organiserar och leder frivilliga/volontärer både kommunalt och ideellt” (Frivilligsamordnarnas Förbund 2015).

Ett nytt språkbruk reser in

Som ett tydligt exempel på den pågående institutionaliseringen av fältet inte bara avsätter spår i form av nya organisationbildningar utan också påverkar språkbruket i redan existerande organisationer ser vi också hur arbetsgivarorganisationen *Arbetsgivaralliansen* (2015) sedan 2011 erbjuder sina medlemmar vad man beskriver som en ”volontärförsäkring”. Denna omfattar, enligt Arbetsgivaralliansens hemsida: ”volontärer och förtroendevalda som för en ringa eller ingen ersättning alls gör frivilliga insatser för medlemsorganisationer tillhörande Arbetsgivaralliansen”.

Engelskans ”voluntary” hämtas alltså in till det lokala (svenska) sammanhanget genom att man använder tillägg som ”frivillig-” eller ”volontär-” för att konstruera nya svenska ord. Ibland finns det dock inte några enkla eller vettiga översättningskoder för att kunna slå en brygga till det kringflytande anglosaxiska tankegodset. Ett alternativ är då att lyfta det nya begreppet så att säga rakt in i det svenska sammanhanget. Låt mig här som en utvikning ge två exempel.

Med boken *Non-profit och välfärden* vill man vid Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål besvara frågan varför ”den svenska non-profit-sektorn historiskt och i ett jämförande perspektiv [är] så liten och svag, speciellt vad gäller välfärdsservice” (Almqvist m fl 2013). Detsamma gäller då dåvarande statsminister Göran Persson (2001) talade vid Kommunalarbetareförbundets kongress

om att regeringen utredde möjligheten att stimulera en speciell sorts organisationer inom välfärden:

Dessa företag är s.k. non-profit, dvs. icke-vinstutdelande, företag. [...] På så sätt får vi ett alternativ, ett privat alternativ. Man får mångfald men det är inte vinsten som är drivkraften.⁶

Vi ser i detta avsnitt hur ett antal aktörer etableras och blir viktiga organisatoriska brohuvuden och stödpunkter i en pågående process för att dra upp konturerna för och förankra ett nytt utrymme för en lokal frivillighetsdiskurs i Sverige. I denna process mobiliseras en uppsättning diskursiva verktyg som lånas in och översätts från en global tankerymd med anglosaxiska influenser. För ”voluntary” hittar man rimliga språkliga motsvarigheter i konstruktionerna ”frivillig” respektive ”volontär”. Låt oss nu fortsätta till det filantropiska benet i detta nya paradigm.

Nya konturer för svensk filantropi – folkhemsfilantropi och avdragsrätt

På samma sätt som frivilligheten har institutionaliserats får även svensk filantropi allt tydligare sina egna aktörer och arenor. Även dessa delar av det nya landskapet växelspelar i en parallell utveckling med både politik och forskning. Ett antal nya organisationer är viktiga i processen och som en del av stödstrukturerna för den nya filantropin märks också skrifter, rapporter och böcker av olika slag. Exempelvis har Entreprenörskapsforum – med Filantropiskt Forum som avsändare – givit ut skriften *Ett givande givande. Verktyg för svenska filantroper* (Silfverstolpe 2013). Under 2012 och tillsammans med organisationen Charity Rating såg dessutom den numera insomnade tankesmedjan Sektor3 till att finansiera arbetet med boken: *Att ge. Samtal med svenska filantroper* (Lifvendahl 2012). I denna bok tecknas ett antal porträtt av människor som har skänkt bort en del av sin förmögenhet.

Värt att notera när det gäller filantropi och givande är att Sveriges riksdag under 2012 införde en skattereduktion för gåvor till vissa ideella organisationer (Trägårdh och Vamstad 2009; Vamstad och von Essen 2013). Enbart under år 2013 utnyttjade fler än 750 000 personer detta gåvoavdrag. Tillsammans gav de, enligt uppgift i en riksdagsmotion, bort sammanlagt 1,3 miljarder kronor till de berörda organisationerna (Riksdagen 2015). Johan Vamstad och Johan von Essen har i ett tidigare arbete drivit tesen, bland annat utifrån denna avdragsrätt för gåvor, att såväl mönstren för som vår förståelse av välgörenhet och givande är under förändring (Vamstad och von Essen 2013). Jag ansluter till deras analys men tecknar i detta kapitel ett större sammanhang i vilket jag menar att denna förändring sker. I kapitlets språkbruk handlar det om konturerna av det organisatoriska rum där den pågående omförhandlingen av det tidigare samhällskontraktet tar plats.

Skattereduktionen för gåvor till ideella organisationer infördes under den borgerliga alliansens tid i regeringsställning. Från den rödgröna regering som tillträdde efter valet 2014 aviserade man omedelbart att denna avdragsrätt skulle slopas. Man lyckades också genomdriva detta efter beslut i riksdagen i november 2015, och från och med 1 januari 2016 är det inte längre möjligt att utnyttja denna skattereduktion i samband med gåvor till ideella organisationer (Regeringen 2015).

”Insamlingsbranschen” organiserar sig

I huvudsak handlar det som redovisas här om sådant som hände under decennierna kring millenieskiftet. Redan 1980 skapades dock Stiftelsen för Insamlingskontroll – numer *Svensk Insamlingskontroll* – vilket är den organisation som bland annat ansvarar för de så kallade ”90- kontona” (Svensk Insamlingskontroll 2015). Detta var egentligen den första – och under lång tid enda – nationella organisation inom detta område.

Ungefär tio år senare tillkom *Frivilligorganisationernas Insamlingsråd*, FRII, som beskriver sig som en branschorganisation. FRII har länge arbetat bland annat för att införa avdragsrätt för gåvor. Rent allmänt vill man vid FRII, enligt sin hemsida, ”verka för ett gynnsamt klimat

i vårt land för frivilligarbete och för insamling bland allmänheten”. På organisationens hemsida framgår det vidare att man arbetar ”för att öka förtroendet för insamlingsbranschen [...] samt att främja och marknadsföra branschen mot givare, myndigheter och organisationer” (FRII 2015).

I den konkreta verksamheten riktar sig FRII också till de egna medlemsorganisationerna med både utbildningar och konferenser för deras anställda på temat insamlingsarbete. FRII har vidare i ett samarbete med revisionsföretaget PwC tagit fram en kvalitetskod för de egna medlemsorganisationerna, och man är en av de aktörer i fältet som mest aktivt och tydligast strävar efter att professionalisera de ideella organisationernas insamlingsarbete (Friberg 2015). Ett viktigt verktyg i detta är den utbildning man har utvecklat: *Certifierad Fundraiser*. Denna utbildning vänder sig till: ”dig som arbetat ett tag inom insamling, kanske inom ett specifikt område, och vill stärka dina kunskaper på en strategisk och mer övergripande nivå och samtidigt få en gedigen överblick över insamling idag” (FRII 2017).

Intressant nog framstår den något yngre ideella föreningen *Charity Rating* (bildad år 2005) som något av en motpol till det mer organisationsdrivna och professionsinriktade FRII. Denna organisation beskriver sig istället som en ”givarnas intresseorganisation”. Den vision som redovisas på deras hemsida handlar om att ”maximera effekten av varje givares ideella engagemang” (Charity Rating 2015). I den verktygslåda som organisationen har arbetat fram för att åstadkomma detta ingår en *Givarguide*: ”Givarguiden är ett verktyg som tillhandahåller jämförbar information som hjälper dig som givare att hitta en organisation”. Så här beskriver man på hemsidan för den egna Givarguiden (2016) en viktig skillnad i ansats jämfört med de två tidigare organisationerna:

Merparten av de organisationer som presenteras i vår söktjänst är medlemmar i Svensk Insamlingskontroll och FRII. [...] Unikt för Givarguiden är att de granskade organisationerna ej kan vara medlemmar i organisationen som står bakom Givarguiden, Charity Rating. De betalar inget för att finnas

med och kan inte själva avsluta ett granskande (som i FRII och Svensk Insamlingskontroll).

*Ett rikt stiftelseväsende: nytt paraply
och gynnsammare skatteregler*

Stiftelser i olika former är vidare viktiga aktörer utifrån ett filantropi-perspektiv, vilket vi också såg tidigare i kapitlet när utvecklingen utanför Sveriges gränser presenterades. Stiftelser är viktiga i förståelsen av ett lands filantropiska klimat i åtminstone två meningar. Dels är de i sig ofta ett resultat av en filantropisk handling då egendom avskiljs från exempelvis en privatperson eller ett företag för att förvaltas i särskild ordning och för ett särskilt syfte. Dels är många stiftelser i ett nästkommande steg viktiga filantropiska finansiärer av en mängd olika verksamheter och insatser.

Sverige har sedan tidigare ett relativt omfattande och rikt stiftelseväsende men det har egentligen aldrig varit en särskilt samordnad del av samhället (Wijkström och Einarsson 2004). Huvudmodellen har snarare varit att stiftelserna, utom i undantagsfall, har agerat som ensamma aktörer i såväl sin bidragsgivning som i relationen till myndigheter och andra aktörer. Sedan 1989 kan vi dock märka en viss ändring på nationell nivå i och med att *Föreningen Stiftelser i Samverkan* bildas. Detta är en ny sammanslutning som på sin hemsida beskrivs som ”en samlande kraft för det svenska stiftelseväsendet”. Efter att ha verkat mer i det tysta under de inledande åren är föreningen nu inne i en mer utåtriktad fas med ambitionen att bli en samlande kraft och mötesplats för det svenska stiftelseväsendet. Man skriver vidare på sin hemsida: ”Det är också angeläget att stiftelsernas oegennyttiga arbete för det allmännas bästa lyfts fram, inte minst om vi vill öka antalet stiftelser i landet” (Stiftelser i Samverkan 2015).

Föreningen Stiftelser i Samverkan ingår sedan tidigare i den europeiska paraplyorganisationen *European Foundation Centre* (EFC). Denna organisation bildades för drygt 25 år sedan, och har utvecklats bland

annat med ekonomiskt stöd från ett antal amerikanska stiftelser. EFC har som uttrycklig ambition att vara *"the voice for institutional philanthropy in Europe"* och man vill bidra till en miljö *"where philanthropy can flourish as it tackles many of today's greatest challenges"* (EFC 2017). Sedan 2013 finns man tydligt på plats i Bryssel genom det egna initiativet *Philanthropy House* som nu är hem för ett antal stödorganisationer för det filantropiska Europa (Philanthropy House 2017). Sedan ett par år tillbaka har den svenska paraplyorganisationen även, genom några av de mer drivande medlemsstiftelserna, inlett ett internationellt samarbete med sina systerorganisationer i de andra nordiska länderna.

Nyligen infördes också nya, mer gynnsamma, skatteregler för det svenska stiftelseväsendet. Den lagrådsremiss som föregick ändringarna hade rubriken *"Reformerade inkomstskatteregler för ideell sektor"* och ett av de uttryckliga syftena var att införa mer enhetliga bestämmelser när det gäller ändamål för stiftelser och ideella föreningar (Regeringen 2013). Slarvigt skulle man kunna beskriva det som att avsikten med den nya lagstiftningen var att vidga spännvidden av ändamål som är skattebefriade (också) för stiftelser. Detta har i huvudsak skett genom att man till de tidigare fyra klassiska ändamålen har fogat ett antal nya ändamål som idrott, kultur, miljövård och religiös verksamhet till uppräknningen av allmännyttiga ändamål. Man vidgar också två av de tidigare ändamålen något. Således har det tidigare ändamålet "vård och uppfostran av barn" nu fått den lite bredare skrivningen "omsorg om barn och ungdom", medan "hjälpverksamhet bland behövande" har utvidgats till "social hjälpverksamhet".

I och med de nya reglerna blir stiftelser skattemässigt mer jämställda med ideella föreningar när det gäller vad som betraktas som allmännyttiga ändamålen. Detta innebär konkret att stiftelser som tidigare inte så att säga fick plats på den allmännyttiga hyllan nu kan komma att åtnjuta bättre skattevillkor. Det innebär också, kan man anta, att sådana verksamheter som ligger inom de nya ändamålen kommer att gynnas framöver, till exempel i form av mer donationer. En nyhet tycks också vara att man från lagstiftarens sida ännu tydligare öppnar upp för

att stiftelser kan använda sina medel för att indirekt nå sina ändamål genom att finansiera andra organisationer och deras verksamheter. Stiftelseväsendet är en relativt trögrörlig materia med långa ledtider, vilket innebär att konsekvenserna av de genomförda ändringarna inte har fått några omedelbara konsekvenser, men på sikt skulle dessa ändringar kunna få större betydelse, särskilt på nischområden.

Filantropins nya mötesplatser

En av de allra senaste och mest aktiva aktörerna på den svenska filantropikartan har varit *Entreprenörskapsforum* som under 2011 inrättade ett *Filantropiskt Forum* med motiveringen att filantropins roll förväntas bli allt viktigare i en global ekonomi som präglas av ökad rörlighet av individer, investeringar och finansiellt kapital. I detta sammanhang menade man på Entreprenörskapsforum att: "Donationer skapar mångfald och innovativa lösningar på ett sätt som offentligt administrerade medel sällan mår med" (Entreprenörskapsforum 2012; se även Braunerhjelm 2012; Palmberg 2013).

Våren 2015 genomfördes två stora event med just filantropi som huvudtema, vilka sedan upprepades under 2016. Det var dels *Swedish Philanthropy Summit*, som arrangerades av *Filantropiskt Forum* (Entreprenörskapsforum 2015a) samt *Stockholm Philanthropy Symposium* (Stockholm Philanthropy Symposium 2015) som redan under 2014 drog hundratals deltagare till sitt event på Moderna Museet i Stockholm. Arrangörerna för *Swedish Philanthropy Summit* skriver:

Intresset för filantropi har under de senaste åren ökat i det svenska samhället. Bland annat har ökad förmögenhetsbildning, globalisering och framgångsrika filantropiska förebilder bidragit till utvecklingen. På *Swedish Philanthropy Summit* den 27 april kommer filantropi diskuteras som en viktig faktor för entreprenörskap, kulturell mångfald och samhällelig förändring i en marknadsekonomi med stor offentlig sektor. (Entreprenörskapsforum 2015a)

Under 2015 inrättades – i förlängningen av de föregående årens event på det filantropiska området – *Stiftelsen Stockholm Philanthropy Symposium*, ”with the objective to enhancing philanthropic engagement in Sweden”. Vi känner igen tongångarna från de amerikanska och brittiska stiftelsernas ambitiösa agendor efter Berlinmurens fall och initiativtagare är mycket riktigt också en amerikansk affärsman med svenska rötter. Vid dessa årliga evenemang presenteras och medverkar bland annat välkända amerikanska filantroper som Melinda Gates, men också brittiska regeringens ”*Ambassador for Philanthropy*”, för att inspirera den svenska publiken (Stockholm Philanthropy Symposium 2017). Själva symposiet genomfördes för allra första gången redan under 2012, och då i samarbete med *Filantropiskt Forum* som sedan tog en annan väg och etablerade det egna parallella *Philanthropy Summit* som nämndes ovan.

Folkhemsfilantropi

En intressant språklig innovation i det svenska samtalet om filantropi är ”folkhemfilantropi” (Rankka m fl 2012; Rankka 2014; Lifvendahl 2015). Precis som för de nyskapade begreppen ”frivilligsamordnare” eller ”frivilligorganisation” väver man ihop det nya kodordet (”filantropi”) med ett annat mindre känsligt begrepp. I detta fall är det dessutom ett begrepp med i huvudsak historiskt positiva associationer. Det är ett begrepp som bäst kanske kan förstås som ett slags förmedlande språkbrygga mellan 1900-talets idévärld och den nya – mer globalt inspirerade – dagordning för civilsamhället som mejslas fram och understöds av det nya fältets aktörer.

Under rubriken *folkhemfilantropi och nya insamlingsformer* genomfördes under december 2015 till exempel ett seminarium av *Entreprenörskapsforum* där såväl grundaren av *Charity Rating* som generalsekreteraren vid *FRII* medverkade (Entreprenörskapsforum 2015b). I en kolumn i Svenska Dagbladet under 2014 med det nya nyckelbegreppet som rubrik lyfter också en av initiativtagarna till *Filantropiskt Forum*, Rankka fram betydelsen av de små givarna och de små gåvorna (Rankka 2014; se även Rankka m fl 2012):

Även de små donationerna, folkhemsfilantropin, ökar i Sverige. Förra året gav svenska privatpersoner drygt 5,8 miljarder kronor till ideella organisationer enligt Svensk Insamlingskontroll. En ökning med 600 miljoner kronor jämfört med 2012 och nästan en miljard mer än 2010. En bidragande anledning till ökningen anses vara den lilla skattereduktion på max 1 500 kronor som infördes 2012, det vill säga 25 procent av gåvor upp till 6 000 kronor.

Precis som frivilligheten under 1990-talet fick sina första stödpunkter i det nya fältet har nu också filantropin – de mer småskaliga vardagsinsamlingarna och smågåvorna såväl som de allra största donationerna och mest betydande stiftelserna – fått sina egna intresseorganisationer, agendor och mötesplatser. Man arbetar aktivt för bättre villkor för de egna frågorna och hjälper till med kunskapsbildning, nätverkande och opinionsbildning. De nya aktörerna strävar efter att sätta normer, standards och koder för det egna området, men man arbetar också aktivt för att definiera och upprätthålla det framväxande handlingsfältets gränser. På ett liknande sätt som de nya organisationerna i frivilliglandskapet utvecklar dessa filantropins aktörer – i nära interaktion med relevant forskning och lämplig politik – också filantropins begreppsliga rum och handlingsrepertoar.

Ett framväxande handlingsfält för filantropi och frivillighet

Hur ska vi förstå den pågående utvecklingen? Jag väljer här att kombinera det teoretiska ramverk som Neil Fligstein och Doug McAdam har utvecklat kring *Strategic Action Fields* (Fligstein och McAdam 2011; 2012) med den i kapitlets inledning introducerade tanken om hur globala idéer reser och översätts (Czarniawska och Sevón 2005; Hammack och Heydemann 2009a; Drori m fl 2014a).

De nya idéerna – ett anglosaxiskt tankegods som mobiliserar filantropi och frivillighet – befinner sig på transnationell rundresa mellan olika nationella (lokala) sammanhang. Dessa idéer översätts – eller projiceras – på olika sätt in i det svenska civilsamhället. En av de preliminära tankar som springer ur analysen i detta kapitel är att det tycks behövas ett antal lokala stödpunkter eller brohuvuden i dessa processer av omväxlande resa och översättning.

En av de centrala idéer som lyfts fram i teoribildningen kring *Strategic Action Fields* handlar om en särskild typ av aktör – *Internal Governance Unit* (IGU) – som författarna menar är central för att definiera, avgränsa, upprätthålla och reglera ett organisatoriskt fält. Dessa aktörer är ett slags intermediärer mellan å ena sidan de olika organisationer i fältet som ägnar sig åt verksamheten, å andra sidan mellan fältets organisationer och betydelsefulla aktörer i deras omgivning.

I min analys får de nya aktörer som jag har identifierat och presenterat i kapitlet två olika – men centrala – funktioner i den pågående utvecklingen. Å ena sidan argumenterar jag för att de är viktiga i själva importen från det transnationella idérummet samt i det översättande arbetet in i det svenska civilsamhället. Å andra sidan är samma aktörer också viktiga i arbetet med att etablera och upprätthålla själva fältet i det svenska samhället, det lokala rummet för filantropi och frivillighet.

Två olika konceptuella strider

Mellan dessa IGU pågår ofta en kamp om herraväldet över fältet (jfr slagfält). Denna kamp rör sig om att diskursivt försöka manövrera ut motståndarna eller söka allianser med andra aktörer på eller utanför det egna fältet. Det strategiska agerandet kan handla om att försöka övertyga centrala beslutsfattare – till exempel inom statsapparat eller näringsliv – om fördelarna med att förändra de regel- och normsystem – exempelvis skattelagstiftning, kommunens bidragsgivande eller principerna för de lokala företagens filantropiska givande eller samhällsansvar – som påverkar spelfältet och möjligheterna för dess aktörer att verka. Särskilt viktiga tycks denna typ av aktörer vara när det gäller framväxten och

underhållet av nya fält (*emerging fields*). I det aktuella fältet är alltså importen och den kulturella (åter)inbäddningen – översättningen – av ett antal nyckelbegrepp en central funktion.

För det nya fältet för frivillighet och filantropi pågår vidare, som jag bedömer det, parallellt åtminstone två olika strider. För det första agerar dessa nya intermediärer för att – åtminstone delvis i konflikt med väktarna av de tidigare välfärdsstats- och folkrörelsekontrakten – legitimera och expandera utrymmet för detta nya paradigm genom att förankra och bädda in de nygamla begreppen i samhällsdebatten. Man agerar också på olika sätt för att försöka mobilisera själva fenomenen i den organisatoriska praktiken, till exempel genom utbildningar, certifieringar och konferenser.

För det andra tycks det pågå kamp mellan ett antal aktörer *inom* det unga och framväxande fältet som handlar om tolkningsföreträdet och vem som ska ha rätt att definiera gränserna och sätta reglerna för fältet. Det finns alltså intern konkurrens mellan de nya aktörerna om vem som ska få definiera upp fältet och dess innehåll.

Många av de tidiga initiativen i det framväxande landskapet – fältet – hade karaktären av intresse- eller paraplyorganisering. Ambitionen bakom dessa tycks ofta ha varit att samla och företräda de organisationer som i sina mer konkreta verksamheter kommer att omfattas av det nya fältet och dess reglering. Det handlar om organisationer som i sin vardag arbetar med och utvecklar nya metoder och angreppssätt som ryms inom ramen för detta paradigm för filantropi och frivillighet.

Konkret handlar det exempelvis om att introducera nya modeller för insamlingsarbete och fundraising eller nya sätt att rekrytera och samordna frivilliga och volontärer, till exempel via frivilligcentraler eller nya digitala lösningar och sociala medier. Bland fältets centrala intermediärer märker vi också olika typer av initiativ som går ut på att förbättra de politiska förutsättningarna för såväl frivilligarbete som donationer och gåvor, men också om att företräda de personer som engagerar sig frivilligt eller ger pengar – volontärerna och givarna.

Oavsett om det handlar om organisationer som arbetar för att främja frivillighet, verka för bättre villkor för filantropi och insamlingsarbete, fungera som nationell paraplyorganisation för frivilligcentraler eller har som politisk agenda att återintroducera dessa frågor i samhället, så menar jag att dessa aktörer analytiskt bör förstås som viktiga institutionella stödpunkter. De fungerar i detta som intermediärer som genom att spänna upp både det praktiska och det politiska rummet för dessa frågor även definierar och utvecklar ett nytt organisatoriskt fält.

Dessa organisationer arbetar inte bara för att utveckla den nya filantropiska praktiken eller politiskt gångbara argument för volontärer och frivilliga. De är också centrala i det pågående arbetet med att sätta de interna reglerna och upprätta gränserna för aktörerna i på det nya fältet. Till exempel agerar de för att försöka bestämma vilka aktörer och verksamheter som bör betraktas som de godkända insamlingsorganisationerna, de legitima filantroperna eller det rätta sättet att jobba med frivilliga och volontärer. Intermediärerna är med andra ord centrala i skapandet av fältet, såväl organisatoriskt som konceptuellt och politiskt (Fligstein och McAdam 2012). De bedriver detta arbete i en diskursiv kamp genom att mobilisera ett antal nyckelkoncept där de anglosaxiska rötterna och influenserna framträder tydligt. Parallellen till den tidigare beskrivna utvecklingen i bland annat Ryssland är tydlig, och i rapporten från Foundation Center i USA beskrivs utmaningarna för den filantropiska sektorn (Spero 2014):

Looking ahead, there are a number of challenges facing the foundations in emerging markets. One is to improve the political environment. That will involve working toward more enabling legal, regulatory, and tax regimes and, if possible, less cumbersome and conservative bureaucratic institutions that implement laws, regulations, and policies governing foundations and civil society organizations. This is a difficult and long-term effort. Donor organizations and networks have already helped to shape legislation and regulation covering the sector.

Intermediärer som hjälper till i översättningsarbetet

I dessa processer är den organisatoriska dimensionen i det pågående översättningsarbetet helt central. Förutsättningarna för respektive konsekvenserna av mötet mellan det transnationella tankegodset och det lokala sammanhanget har en formativ betydelse vars effekter sträcker sig långt utanför organisationernas inre liv.

Vid närmare analys av det nya fältet framträder ett antal aktörer – intermediärer – vilka har utvecklat nyckelfunktioner som bland annat handlar om att definiera upp spelreglerna i det framväxande fältet. En viktig roll för dessa nya organisationer handlar om att – delvis i kamp med varandra – definiera, översätta, hantera och omsätta de många olika nya initiativ som utvecklas inom ramen för det framväxande och kombinerade paradigmet för frivillighet och filantropi.

De nya aktörerna är, som Johansson och Johansson (2012) visar, viktiga även när det handlar om att för det svenska sammanhanget översätta och ge mening åt det i huvudsak anglosaxiska tankegodset. Dessa organisationer definierar och förhandlar med andra ord fram det nya utrymmet för frivillighet och filantropi i det svenska samhället.

Frivilligmedborgare och givarmedborgare

Framväxten av ett nytt organisatoriskt och konceptuellt rum för frivillighet och filantropi utgör – tillsammans med den parallella och pågående rekonstruktionen av ett svenskt frivillighets- och filantropiparadigm – kapitlets huvudbudskap. Såväl den större pågående omförhandlingen av det svenska samhällskontraktet (Wijkström 2012a) som denna mer specifika rekonstruktion innebär, menar jag, en omprövning av själva kärnan i vad civilsamhället är eller bör vara.

I detta rum formas och kommuniceras – med stöd i en klangbotten av tydligt anglosaxiskt snitt – också en uppsättning nygamla medborgerliga dygder. Genom den omförhandling av civilsamhälleskontraktet som jag menar pågår får därmed det svenska medborgarskapet en åtminstone

delvis förändrad bas. Vi skulle kunna beskriva det som att formerna för att ge uttryck åt individens intressen och engagemang (om)gestaltas och ges ett delvis nytt diskursivt utrymme i det svenska samhället.

Tentativt och i linje med de idéer jag driver i detta kapitel skulle transformationen förenklat kunna formuleras i termer av en förskjuten tyngdpunkt i den svenska civilsamhällesregimen, från en dominans av folkrörelse och medlemskap till ökade inslag av filantropi och frivillighet. Vi kan beskriva det som att den ur folkrörelserna sprungna *medlemsmedborgaren* som tankefigur successivt nu kompletteras med – men även utmanas av – ett par nya figurer för tanken som skulle kunna beskrivas som *frivilligmedborgaren* eller *givarmedborgaren*.

Det går förstås inte över en natt, och huruvida de nya inslagen kommer att få reellt genomslag i det svenska medborgarskapet bygger bland annat på hur de äldre folkrörelserna kommer att agera. Vilka kommer att öppna upp för de nya medborgartyperna i sina organisationer? Vilka kommer – på olika sätt och av olika skäl – bjuda motstånd? Hypotesen är dock att vi hur som helst kommer att få se framväxten av en (ny) kategori medborgare som allt tydligare engagerar sig som frivilliga och filantroper. Också genom att i andra former än den idealtypiska bidra med sin egen tid eller genom att skänka pengar eller saker till goda och vällovliga ändamål och syften erövrar – socialt, moraliskt, symboliskt – de medborgerliga sporrarna, även om dessa nu har en delvis annan glans.

Sammanfattning

Idag kan inslagen av frivillighet och filantropi i Sverige inte längre reduceras till några få exotiska kryddor i en i övrigt fortsatt stark ”folkrörelsemarinad” (Hvenmark och Wijkström 2004; se även Reuters bidrag om *nationalstatens sista väktare*) som genomsyrar det svenska civilsamhället. Det är inte längre hållbart att analysera dessa fenomen som om det enbart handlade om en handfull sandkorn som skaver och irriterar

i de enhetliga organisatoriska sängkläder i vilka civilsamhället har legat ”inbäddat” (Amnå 2008) under större delen av 1900-talet.

En omförhandling av det svenska samhällskontraktet pågår och i processen utmanas många av 1900-talets folkrörelser, men även klassiska välfärdsstatsarrangemang. En del av utmaningen tycks inrymma en rekonstruktion av utrymmet för såväl det frivilliga som det filantropiska i samhället (Wijkström och Lundström 2016). Rekonstruktionen underhålls och drivs framåt dels av ett nytt språkbruk – ”filantropiskan” – dels av ett antal nya aktörer som utgör viktiga stödpunkter i det nya landskap för filantropi och frivillighet som växer fram. Jag har här valt att analysera utvecklingen som framväxten av ett nytt strategiskt handlingsfält (Fligstein och McAdam 2011; 2012).

Konkret handlar det om hur begrepp och fenomen som sedan länge har stått centrala i den anglosaxiska civilsamhällesregimen – som *voluntary*, *charity*, *philanthropy*, *donors* eller *volunteers* – nu förses med mening också i det svenska sammanhanget. Analytiskt menar jag att processerna bör förstås som en form av parallella, överlappande och pågående organisatoriska och samhälleliga översättningar, där globala eller transnationella idéströmmar kring filantropi och frivillighet får eller ges en delvis ny innebörd i mötet med det lokala (det svenska). Såväl den svenska samhällsdebatten som den lokala organisationspraktiken utvecklas, utmanas och berikas av detta kringresande tankegods. Det påverkar dels hur vi *ramar in och förstår* det civila samhället och dess roll i samhället, dels (om)formar det förutsättningarna för hur vi *organiserar och bedriver* idéburen verksamhet.

För att förstå det svenska civilsamhällets fortsatta utveckling menar jag att vi mycket tydligare bör sätta sökljuset på detta framväxande organisatoriska och begreppsliga fält. Ett inte alltför vågat antagande är att de transnationella influenserna och det globala idérummet fortsättningsvis kommer att spela en allt viktigare roll – precis som i flera av bokens andra bidrag – oavsett om vägen in i det svenska sammanhanget i detta specifika fall primärt går via politiken, akademien eller det civila samhällets egna idébärande strukturer och processer.

Slutnoter

1. Jag är tacksam för kommentarer på tidigare utkast från mina medredaktörer, Abbas Emami och Marta Reuter. Även Johan von Essen, som i en viktig fas i mitt skrivande tog sig tid att läsa och kommentera i samband med en workshop på Bosön, hjälpte mig att bli tydligare.
2. I kapitlet använder jag ”global” eller ”transnationell” för att peka på företeelser eller processer som transcenderar, löper på tvärs med eller går bortom det system av nationalstatliga containrar (t ex Beck 2000) som fortfarande dominerar stora delar av våra samhällen och mycket av den samhällsvetenskapliga forskningen. Jag använder ”det lokala” för att peka på variationen i just lokala praktiker, beteenden, normer etc som återfinns i en nationalstat som Sverige och i vilka exempelvis de sociala, kulturella och ekonomiska dimensionerna av livet är inbäddade (jfr Drori m fl 2014b). Se Hammack och Heydeman (2009a) när det gäller transnationella resor och projektioner som specifikt handlar om det civila samhällets institutionella logik.
3. För det teoretiska ramverket för denna typ av analys, se t ex Drori m fl (2014a). För tidiga arbeten som bygger på en liknande ansats, se t ex Czarniawska och Sevón (2005). För intressanta analyser av hur den engelska compact-modellen har översatts till det svenska systemet av ”Överenskommelser”, se Johansson och Johansson (2012) samt Reuter (2012).
4. Framställningen i detta avsnitt bygger vidare på några tidigare arbeten, främst Wijkström (2015), Wijkström och Lundström (2015) samt Wijkström (2016).
5. Inflödet av näringslivets språkbruk och praktiker till det civila samhällets organisationer tycks vara ett globalt fenomen (se t ex Maier m fl 2016). Det finns idag också relevanta svenska analyser av hur civilsamhällets aktörer allt tydligare influeras av marknadens tankefigurer (se t ex Hansson och Wijkström 2001; Johansson 2005; von Essen och Åberg 2009; Linde 2010; Norberg och Redelius 2012; Hvenmark 2013).
6. Organisationen Forum för frivilligt socialt arbete har numera döpts om till *Forum – idéburna organisationer med social inriktning*.

Referenser

- Aksartova, S. (2009) "Promoting Civil Society or Diffusing NGOs?" i Hammack och Heydemann (red) *Globalization, Philanthropy, and Civil Society*. Bloomington: Indiana University Press
- Almqvist, K., Gröning, L. och Trägård, L. (red) (2013) *Non-profit och välfärden*, Stockholm: Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse för allmännyttiga ändamål.
- Amnå, E. (2008) *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folk-rörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Ashcroft, B., Griffiths, G. och Tiffin, H. (2000) *Post-Colonial Studies. The Key Concepts* (2nd ed), London: Routledge.
- Beck, U. (2000) The Cosmopolitan Perspective: Sociology of the Second Age of Modernity. *British Journal of Sociology* 51:1, 79–105.
- Boström, M., Forsell, A., Jacobsson, K. och Tamm Hallström, K. (2004) *Den organiserade frivilligheten*. Malmö: Liber.
- Brady, N. (2014) "Report shows philanthropy an evolving concept in Russian society", *The Guardian*, paid content, annons nedladdad 07/04/16 07:28.
- Braunerhjelm, P. (2012) "Förord" till skriften *Filantropi genom stiftelser*, Sjögren, H., Filantropiskt forum rapport #1. Stockholm: Entreprenörskapsforum.
- Chahim, D. och Prakash, A. (2014) "NGOization, Foreign Funding, and the Nicaraguan Civil Society", *Voluntas* (25:487–513).
- Charities Aid Foundation (2017) *Charities Aid Foundation: the global expert in charities and giving*, presentationsbroschyr nedladdad 2017-01-26.
- Czarniawska, B. och Sevón, G. (red) (2005) *Global Ideas. how ideas, objects and practices travel in the global economy*. Stockholm: Liber.
- Drori, G. S., Höllerer, M. A. och Walgenbach, P. (red) (2014a) *Global Themes and Local Variations in Organizations and Management. Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge.

- Drori, G. S., Höllerer, M. A. och Walgenbach, P. (2014b) "The Glocalization of Organization and Management. Issues, Dimensions, and Themes" i Drori, Höllerer och Walgenbach (red) *Global Themes and Local Variations in Organizations and Management. Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge.
- von Essen, J. och Åberg, P. (2009) *Folkrörelseanknytningar och marknadsrelationer*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Fligstein, N. och McAdam, D. (2011) "Toward a general theory of strategic action fields" i *Sociological Theory* 29:1, 1–26.
- Fligstein, N. och McAdam, D. (2012) *A Theory of Fields*. Oxford: Oxford University Press.
- Forum för Frivilligt Socialt Arbete (2011) *Frivilligcentralerna. Resultatredovisning för 2008-2010*, Fastställt 2011-01-31 av styrelsen för Forum för frivilligt socialt arbete. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Friberg, K. (2015) Accounts along the aid chain: administering a moral economy i *Journal of Global Ethics*, Vol 11:2.
- Hammack, D. C. och Heydemann, S. (red) (2009a) *Globalization, Philanthropy, and Civil Society. Projecting Institutional Logics Abroad*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hammack, D. C. och Heydemann, S. (2009b) "Philanthropic Projections: Sending Institutional Logics Abroad" i Hammack och Heydemann (red) *Globalization, Philanthropy, and Civil Society*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hansson, J.-H. och Wijkström, F. (2001) *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ*, Slutrapport från ett forskningsprojekt, Sköndalsinstitutets skriftserie. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Harding, T. (2012) *Framtidens civilsamhälle. Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen*, Statsrådsberedningen. Stockholm: Regeringen.
- Hvenmark, J. och Wijkström, F. (2004) *The Popular Movement Marinade. The dominant civil society framework in Sweden*, presenterat vid ISTR's 6th International Conference, Toronto, Canada (July 11–14).

- Hvenmark, J. (2013) "Business as usual? On managerialization and the adoption of the Balanced Scorecard in a democratically governed civil society organization", i *Administrative Theory & Praxis*, Vol. 35(2).
- Jacobsson, K. och Saxonberg, S. (red) (2013) *Beyond NGO-ization. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*. London: Ashgate.
- Johansson, H. och Johansson, M. (2012) From a "Liberal" to a "Social democratic" Welfare State: the Translation of the English Compact to a Swedish Context, *Nonprofit Policy Forum*, Vol 3:3, artikel 6.
- Johansson, S. (2005) *Ideella mål med offentliga medel. Förändrade förutsättningar för ideell välfärd*. Stockholm: Sober förlag/European Civil Society Press.
- Liedman, S.-E. (1997) *I skuggan av framtiden: modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Linde, S. (2010) *Församlingen i granskningssamhället*, avhandling, Lund: Lunds universitet.
- Lifvendahl, T. (2012) *Att ge. Samtal med svenska filantroper*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Lifvendahl, T. (2015) *Filantropi breddar samhällsdebatten*, Svenska Dagbladet, 25 maj.
- Lundström, T. och Svedberg, L. (1998) "Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning" i Socialvetenskaplig tidskrift (nr 2–3:106–124).
- Maier, F., Meyer, M. and Steinbereithner, M. (2016) Nonprofit Organizations Becoming Business-Like: A Systematic Review, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 45(1): 64–86.
- Norberg, J. och Redelius, K. (2012) "Idrotten och kommersen" i Wijkström (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Palmberg, J. (2013) "Filantropi – den bortglömda faktorn i en entreprenöriell ekonomi?" i *Ekonomisk Debatt*, bokanmälningar, nr 6, årgång 41, s. 82–85.
- Persson, G. (2001) *Tal av statsminister Göran Persson vid Kommunalarbetsförbundets kongress*, 28 maj 2001. Stockholm: Regeringskansliet.

- Rankka, M., Backström, C., Braunerhjelm, P., Carlberg, A., Demirbag-Sten, D., Fagerberg, K., Norton, E., von Platen, G., Stenström, E. och Brändström, D. (2012) *Sverige behöver fler filantroper*, Svenska Dagbladet, 29 maj.
- Rankka, M. (2014) *Försvara folkhemsfilantropin!*, Svenska Dagbladet, 7 november.
- Regeringen (2013) *Reformerade inkomstskatteregler för ideell sektor*, lagrådsremiss överlämnad till Lagrådet 4 april 2013. Stockholm: Regeringen.
- Regeringen (2015) *Slopad skattereduktion för gåvor*, Finansdepartementet, februari 2015. Stockholm: Regeringskansliet.
- Reuter, M. (2012) "Överenskommelsen som spegel och arena" i Wijkström (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Riksdagsmotion (1997/98) "Frivilligcentraler" av Ola Ström (fp) *Motion till riksdagen*, 1997/98:So658. Stockholm: Riksdagen.
- Riksdagsmotion (2015/16) "Skattereduktion för gåvor" av Betty Malmberg (M) *Motion till riksdagen*, 2015/16:1064. Stockholm: Riksdagen.
- Silverstolpe, A. (2013) *Ett givande givande. Verktyg för svenska filantroper*, Filantropiskt Forum. Stockholm: Entreprenörskapsforum.
- Slocum, J. (2009) "Philanthropic Foundations in Russia" i Hammack och Heydemann (red) *Globalization, Philanthropy, and Civil Society*. Bloomington: Indiana University Press.
- Socialstyrelsen (2007) *Frivilligcentraler i Sverige – en kartläggning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänstkommittén (1993) *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*, rapport av Socialtjänstkommittén, SOU 1993:82. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Spero, J. (2014) *Charity and Philanthropy in Russia, China, India, and Brazil*. Washington: The Foundation Center.
- Stockholms Stad (2006) *Volontärbyrå. Ansökan om fortsatta ekonomiskt stöd*, Förslag till beslut, tjänsteutlåtande till Socialtjänstnämnden. Stockholm: Stockholms Stad.

- Svedberg, L. (1993) "Utblick mot Danmark" i *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt* SOU 1993:82. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Svedberg, L. (2001) "Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?" i Szebehely (red) *Välfärdstjänster i omvandling. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, SOU 2001:52. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Svedberg, L. (2005) "Det civila samhället och välfärden – ideologiska önskedrömmar och sociala realiteter", i Amnå (red) *Civilsamhället. Några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds förlag.
- Trägårdh, L. och Vamstad, J. (2009) *Att ge eller beskattas. Avdragsrätt för gåvor till ideell verksamhet i Sverige eller andra länder*. Stockholm: Sektor3.
- Vamstad, J. och von Essen, J. (2013) Charitable Giving in a Universal Welfare State – Charity and Social Rights in Sweden, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol 42:285–301.
- Wijkström, F. (red) (2012a) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. (2012b) "Hybrider i civilsamhället. När ekonomiskan och filantropiskan kom till byn", i Wijkström (red) *Civilsamhället i samhällskontraktet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Wijkström, F. (2015) "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya samhällsmedborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt", i Folkuniversitetet, *Medborgarnas Europa – civilsamhällets utmaningar*. Stockholm: Folkuniversitetet.
- Wijkström, F. (2016) "Slutna rum för nygamla dygder. Ett sällskapsliv på uppmarsch" i Amnå (red) "För det allmänna bästa. Ett kungligt sällskap mellan stat och marknad under 250 år. Kungl. Sällskapet Pro Patria 1766–2016", Stockholm: Atlantis.
- Wijkström, F. och Einarsson, S. (2004) *Foundations in Sweden: their scope, roles and visions*. Stockholm: Stockholm School of Economics.

- Wijkström, F. och Lundström, T. (2015) "Rekonstruktionen av det frivilliga: de nya civilsamhällesmedborgarna" i von Essen, Karlsson, Blomquist, Forssell och Trägårdh (red) *Med kärlek till det oordnade*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Örn, P. (2012) On the Dialogue between the Swedish Government and Civil Society Organizations, *Nonprofit Policy Forum*, Vol 3:2, Article 7.

Internetkällor

- Arbetsgivaralliansen (2015) *Volontärförsäkring*, www.arbetsgivaralliansen.se/Documents/Publik/pdf/Försäkring/FörsäkringsinformationVolontäraajuni2014.pdf (nedladdad 2015-03-03)
- Center for frivilligt socialt arbejde (2015) *Om Center for frivilligt socialt arbejde*, <http://www.frivillighed.dk/Webnodes/da/Web/Public/Om+os> (besökt 2015-04-28)
- Charity Rating (2015) *Om Charity Rating*, <http://charityrating.org/omcharityrating/> (besökt 2015-03-17)
- EFC (2017) "About the EFC" samt "EFC at a glance" <http://www.efc.be> (besökt 2017-01-31)
- Entreprenörskapsforum (2012) *Filantropiskt Forum*, entreprenorskapsforum.se/natverk/filantropisktforum (besökt 2012-07-05)
- Entreprenörskapsforum (2015a) *Swedish Philanthropy Summit*, entreprenorskapsforum.se/aktiviteter/swedishphilanthropysummitentrepreneurshipandinnoventions/ (besökt 2015-02-28)
- Entreprenörskapsforum (2015b) *Folkhemsfilantropi och nya insamlingsformer*, entreprenorskapsforum.se/aktiviteter/folkhemsfilantropi-och-nya-insamlingsformer/ (besökt 2016-02-04)
- FRII (2015) *Vårt uppdrag*, www.frii.se/omfrii/vartuppdrag/ (besökt 2015-02-28)
- FRII (2017) *Certifierad Fundraiser*, www.frii.se/utbildningar/certifierad-fundraiser/ (besökt 2017-01-26)
- Frivillighet Norge (2015) *Om oss – Frivillighet Norge*, http://www.frivillighetnorge.no/no/om_oss/ (besökt 2015-04-27)

- Frivilligsamordnarnas Förbund (2015) *Förbundet*, www.frivilligsamordnarna.se/page.php?id=1, (besökt 2015-02-28)
- Givarguiden (2016) www.givarguiden.se/vad-ar-givarguiden (besökt 2016-02-07)
- Philanthropy House (2017) *What is Philanthropy House?* <http://philanthropyhouse.eu> (besökt 2017-01-26)
- Riksförbundet för Sveriges Frivilligcentraler (2015) *Start*, www.frivilligcentralerna.nu (besökt 2015-02-28)
- Stiftelser i samverkan (2015) *Om föreningen*, www.stiftelserisamverkan.se/omoss.4.11e32149_1179eaa6008800014868.html (besökt 2015-02-28)
- Stockholm Philanthropy Symposium (2015) *2014 Program*, filantropi.eu (besökt 2015-02-28)
- Stockholm Philanthropy Symposium (2017) *About* (besökt 2017-01-25)
- Svensk Insamlingskontroll (2015) *Om oss*, www.insamlingskontroll.se/sidor/omoss (besökt 2015-03-17)
- Wikipedia (2017) *Frivilligcentralen Viljan*, https://sv.wikipedia.org/wiki/Viljan_Södermalms_Frivilligcentral (besökt 2017-01-14)